

Ankstyvoji Birutės Ciplijauskaitės literatūros kritika

Anotacija: Šio straipsnio tikslas – pristatyti ir metodologiškai identifikuoti lietuvių išeivijos literatūrologės, ispanistės Birutės Ciplijauskaitės ankstyvosios kritikos etapą. Kritikės darbų visuma iki šiol netyrinėta nei sistemingai, nei fragmentiškai. Lietuvoje geriausiai žinomi jos lituanistiniai tyrimai, kurių daugelis publikuoti straipsnių rinktinėje *Literatūros eskizai*. Tyrinėtojos darbų visumą sudaro 233 moksliniai straipsniai ispanų, anglų, vokiečių, prancūzų, lietuvių kalbomis, 10 monografinių studijų ir 71 grožinės literatūros vertimas.

Šiame straipsnyje aptariamos ir iš teorinės perspektyvos stebimos dvi Ciplijauskaitės studijos: *Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija* bei *Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos*. Kontekstiniame akiraityje išlaikomi ir vėlyvesnieji monografiniai literatūrologės darbai. Didesnis dėmesys į monografijas sutelkiamas sąmoningai, nes jos laikytinos svarbiausia Ciplijauskaitės kritikos palikimo dalimi.

Tyrimui naudotas metakritinės deskripcijos metodas: tirta idėjinė tekstų orientacija, siejant ją su intelektualiniais XX a. literatūrologijos reiškiniais. Literatūros kritika šiame darbe suvokiama kaip kultūros dalis, uždaras mąstymo modusas, kuris ribojasi su kitomis analitinėmis ir interpretacinėmis praktikomis, bet neapėrija kritikos kultūros Lietuvoje, Ispanijoje ar JAV visumos. Keliami hipotezė, kad ankstyvasis Ciplijauskaitės kritikos periodas priskirtinas idealistinės ispaniškosios stilistikos mokyklai, bandoma aiškintis, kiek ankstyvuosiuose jos tekstuose esama minėtos kritikos mokyklos įspaudų. Fragmentiškai nusakomos idealistinės ispanų stilistikos mokyklos ir fenomenologijos sąsajos.

Raktažodžiai: Birutė Ciplijauskaitė, literatūros kritika, ispanų idealistinė stilistika, forma ir turinys, autoriaus stilius.

Birutės Cipliauskaitės kritikos etapai

Pirmosios dvi Birutės Cipliauskaitės¹ studijos laikytinos ankstyvosiomis ne vien dėl chronologinio sutapimo su 1960 m. JAV prasidėjusia mokslinė kritikos veikla: studija *Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija* buvo parengta disertacijos tuo pačiu pavadinimu pagrindu. Disertaciją išėivė apgynė Bryn Mawr koledže, JAV (1960). Specifiniai ankstyvojo Cipliauskaitės kritikos etapo bruožai išliko per visą aktyvią mokslininkės veiklą. Kritikės savimonės formavimuisi didelę įtaką padarė jos disertacijai vadovavę du profesorai: José Ferrateris Mora² ir Vicente Llorensas³,

- 1 Birutė Cipliauskaitė gimė 1929 m. Kaune gydytojo Juozo Cipliausko ir pedagogės Elenos Stelmokaitės–Cipliauskienės šeimoje. 1944 m. artėjant frontui po vyro mirties Cipliauskienė su trimis dukterimis pasitraukė į Vakarų. Vakarų Vokietijoje apsistojo Sudetų krašte, pabėgėlių stovykloje. Cipliauskaitė su motina dirbo ginklų fabrike. Karui pasibaigus, persikraustė į Tiubingoną, mokėsi lietuvių įkurtoje mokykloje, jos mokytoju buvo ir A. Nyka-Ni-liūnas. 1947 m. baigė gimnaziją ir pradėjo studijuoti prancūzų kalbą bei literatūrą Tiubingeno aukštojoje vertėjų mokykloje. Išsvargintos nepakeliamų nepriteklių, abi su seserimi Jūrate parašė pasižadėjimus dirbti tarnaitėmis. Šie pasižadėjimai leido 1949 m. išvykti į Kanadą. Seserys apsigyveno Monrealyje. Vienerius metus išdirbusi pagal pasižadėjimą, Cipliauskaitė gavo sekretorės vietą ir netrukus pradėjo vakarais mokytis universitete. Monrealio universitete 1956 m. jai suteiktas prancūzų filologijos magistro laipsnis, o 1960 m. Bryn Mawr koledže – daktaro laipsnis. 1961–1997 m. dirbo Wisconsinso Madisono universitete. 1974 m. išrinkta Humanitarinių mokslų tyrimo instituto (Institute for Research in the Humanities) nuolatine nare. 1992 m. apdovanota Lietuvos rašytojų sąjungos geriausio vertėjo premija. 2003 m. įvertinta viena žymiausių Ispanijoje Alfonso X Išmintingojo nacionaline premija
- 2 José Ferrater Mora (1912–1991) – ispanų filosofas, literatūrologas, kino režisierius, rašytojas. Po Pilietinio karo pasitraukė į užsienį, dėstė Prancūzijos, Čilės, JAV universitetuose. Bryn Mawr koledže vadovavo Filosofijos katedrai, vėliau dėstė Princetono, Baltimorės, Filadelfijos universitetuose. Laikomas *integracionistinės* filosofijos Ispanijoje kūrėju, siekė apibendrinti ir integruoti skirtingas mąstymo paradigmas. Laikėsi fenomenologijos nuostatų, neigė subjekto–objekto perskyrą. Tyrinėjo ontologinius filosofijos aspektus, savo tyrimuose bandė suvienyti monizmą ir plurializmą. Ontologines savo nuostatas vadino „monizmas *sui generis*“. Patyrė Miguelio de Unamuno, José Ortegos y Gasseto, Eugenio d’Ors įtaką. Svarbiausi darbai: *Variacijos apie dvasią*, 1945; *Ironija, mirtis, susižavėjimas*, 1946; *Keturios visuotinės istorijos vizijos: Šv. Augustinas, Vico, Voltaire, Hegelis*, 1955; *Būtybė ir mirtis: Integracionistinės filosofijos eskizas*, 1962; *Žmogaus krizės*, 1972. Daugelio universitetų garbės daktaras, Asturijos Princo Humanistikos premijos laureatas (1985), taip pat apdovanotas valstybiniais Alfonso X Išmintingojo bei Karalienės Izabelės garbės kryžiais.
- 3 Vicente Llorens (1906–1979) – ispanų literatūros istorikas, jaunystėje lektoriavimo užsienyje metais studijavęs pas Leo Spitzerį. 1933 m., kai Spitzeris prarado darbo vietą dėl hitlerinės Vokietijos vykdomos antisemitizmo politikos, Llorensas grįžo į Ispaniją ir pradėjo dirbti Istorinių

patyrę ryškią ispanų fenomenologijos ir vokiečių idealistinės filosofijos įtaką.

Literatūrologinę Ciplijauskaitės veiklą galima skirstyti į tris etapus. Anks-tyvajam priskirtinos dvi studijos: *Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija* bei *Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos*⁴. Pereinamajam laikotarpiui, kuriame išryškėjo fenomenologinės tendencijos, priklausytų *Baroja – stilius, Pilnatvės užduotis: Jorges Guilléno poezija, Devyniasdešimt aštuntųjų karta ir istorija*⁵. Vėlyvajam etapui – feministiniai tyrimai: *Nepatenkinta moteris. Neištikimybė realistiniame romane, Šiuolaikinis moterų romanas (1970–1985), Moteriškojo „aš“ konstravimas literatūroje* bei *Carmen Martín Gaitė*⁶. Vėlyvųjų kritikos tekstų posūkis prie moterų sukurtos literatūros bei moterų įvaizdžių kritikos netapo radikaliu žingsniu kritikės darbų visumos atžvilgiu. Tai buvo sąmoningas ėjimas prie tyrimų, kurių ispanakalbėje aplinkoje tuo metu stokota. Vėlyvojo etapo kritikos tekstuose Ciplijauskaitė neatsisakė ispaniškosios stilstikos, prancūziškosios fenomenologijos bei Ženevos mokyklos kaip vienu ryškiausių tyrimų

studijų centro Literatūros skyriuje kartu su garsiaisiais kultūrologais Ramónu Menéndezu Pidaliu bei Américo Castro. Po Ispanijos Pilietinio karo pasitraukė iš pradžių į Pietų Ameriką, vėliau – į JAV. Ėmėsi rašyti fundamentalias studijas apie ispanų išeiviją. Padedamas Pedro Salinas ir Spitzerio, JAV įsidarbino Baltimorės John Hopkins universitete, vėliau dėstė Princetono universitete. Svarbiausi darbai: *Liberalai ir romantikai*, 1954; *Socialiniai ispanų literatūros aspektai*, 1974; *Emigracijos atsiminimai*, 1975. Juano Marcho fonde Madride (su kuriuo bendradarbiavo ir Ciplijauskaitė) rengė konferencijas apie ispanų kultūros nevientisumą ir dėl to kylantį tragizmą. Llorenso paskaitų ciklas „Ispanų kultūros nevientisumas“ buvo teorinė šios idėjos refleksija: siedamas pirmąjį judėjų ištrėmimą iš Ispanijos 1492 m. ir besitęsiantį nepakantumą ortodoksams XVI a., jėzuitų išmetimą 1767–1814 m., progresistų bei suprancūzėjusių intelektualų tremtis XVIII–XIX a., privedusias prie Pilietinio karo bei respublikonų masinės emigracijos 1939 m., teigė Ispanijos kultūrinių pertrūkių tendenciją ir nacionalinės kultūros tragizmą kildino iš šio fenomeno. Palaikė artimus ryšius su Maxu Aubu, Francisco Ayala, María Zambrano, Rafaeliu Altamira.

- 4 Birutė Ciplijauskaitė, *La soledad y la poesía española contemporánea*, Madrid: Ínsula, 1962, 347 p.; Idem, *El poeta y la poesía. Del Romanticismo a la poesía social*, Madrid: Insula, 1966, 502 p.
- 5 Idem, *Baroja, un estilo*, Madrid: Insula, 1972, 269 p.; idem, *Deber de plenitud: La poesía de Jorge Guillén*, México: SepSetentas, 1973, 207 p.; idem, *Los noventayochistas y la historia*, Madrid: Porrúa Turanzas, 1981, 213 p.
- 6 Idem, *La mujer insatisfecha. El adulterio en la novela realista*, Barcelona: EDHASA, 1984, 189 p.; idem, *Novela femenina contemporánea (1970–1985)*, Barcelona: Anthropos, 1988, 255 p.; idem, *La construcción del “yo” femenino en la literatura*, Cádiz: Servicio de Publicaciones, Universidad de Cádiz, 2004, 484 p.; idem, *Carmen Martín Gaitė*, Madrid: Ediciones del Orto, 2000, 96 p.

perspektyvų. Ypač svarbūs jos kaip kritikės pasaulėžiūros formavimuisi buvo Dámaso Alonso, Amado Alonso, Gastono Bachelard'o, Jeano Starobinskio, Carlosa Blanco Aguinagos, José Ortegos y Gasseto bei jo mokinės Maríos Zambrano tekstai. Literatūrologė XX a. 9–10 dešimtmečiais ėmėsi sociologizuotu požiūriu į literatūrą pasižyminčių lyties studijų. Apibendrinantys, raidos tendencijas nurodantys kritikės *moteriško* rašymo bei moterų įvaizdžių literatūroje tyrimai buvo vieni pirmųjų feministinės literatūros kritikos darbų Ispanijoje⁷. Moterų literatūrai skirtas Ciplijauskaitės studijas ir Ispanijoje, ir ispanakalbėse Pietų Amerikos šalyse lydėjo gausi jos kritikos recepcija⁸. Vėlyvučiu Ciplijauskaitės kritikos etapu susiformavo autentiškas jos literatūros tyrinėjimo metodas: aptardama Europos literatūrose vykusių procesus, ji suvienijo komparatyvistinę, fenomenologinę, feministinę ir idealistinę ispaniškąsios stilistikos perspektyvas. Ciplijauskaitės *Literatūros eskizai*⁹ pasirodė chronologiškai vėlyviausiu kritikės darbo periodu. Tačiau ši straipsnių rinktinė, kurioje surinkti nuo 1960 m. daugiausia periodinėje spaudoje publikuoti straipsniai apie lietuvių ir užsienio literatūrą, sunkiai priskirtina vėlyvajam etapui dėl teorinės orientacijos bei kritinių nuostatų visumos skirtingumo. Dar viena chronologiškai vėlyviausiu etapu publikuota Ciplijauskaitės studija *Apie ženklus ir reikšmes. I. Žaidimai su Avangardu: 27-ųjų kartos poetai*¹⁰ savo idėjomis artimesnė pereinamajam jos kritikos etapui.

Ankstyvoji Ciplijauskaitės kritika

Ankstyvuosiuose kritikės tekstuose atsiskleidžia asmeninio kritikos stiliaus formavimosi tendencijos: daug šaukiamųjų, nuostabą išreiškiančių sakinių, klausimų skaitytojui ir patyrusiam kritikui. Turint omeny, kad monografija yra

7 Nors bandymų aptarti moterų situaciją, ypač socialiniu ir istoriniu aspektais, būta jau anksčiau (tai nurodoma visose feministinėse kritikės studijose), Ciplijauskaitė ispanakalbiame literatūrologijos kontekste pristatoma kaip feministinių literatūros bei moterų parašytos literatūros tyrimų pionierė (išsamiau žr. Leidyklos įžangos žodyje, in: Birutė Ciplijauskaitė, *La construcción del yo femenino en la literatura*, Cádiz: Universidad de Cádiz, 2004, p. 2).

8 Ciplijauskaitės kritikos recepcija tokia gausi, kad jos analizė būtų atskiro tyrimo objektas.

9 Birutė Ciplijauskaitė, *Literatūros eskizai*, Vilnius: Lietuvių Katalikų mokslo akademija 1992, 262 p.

10 Idem, *De signos y significaciones. I. Juegos con la Vanguardia: poetas del 27*, Barcelona: Anthropos Editorial, 1999, 175 p.

akademini, o ne mokslo populiarinimo leidinys, toks stilius atrodo kiek netikėtas. Tai sietina ne tik su autentiškos, individualios pasaulėžiūros įspaudais kritikos tekste, bet ir su kultūros, kurioje publikuojami kritikos tekstai, ypatumais: eseistinis, „laisvesnis“ kalbėjimas apie literatūrą būdingas ne tik ispanų, bet ir anglakalbei, prancūzų literatūrologijai.

Ciplijauskaitės stilius kartais pasirodo patetiškai romantizuotas, tačiau visada perauga į atidų teksto skaitymą, besisiejantį su kontekstinėmis įtakomis: „Kiek jis bus užtrukęs, kol išrinko pavadinimą!“¹¹; „iliuzijų pasaulis, be abejonės, yra daug jaukesnis, ir kiek mažai pastangų atsieina jame pasilikti!“¹²; „Kiek kartų šis pasaulis buvo pašlovintas debesuotos vaizduotės virtuozo Bécquerio! Kiek kartų jis mums kartojo, kad tik visiškoje vienatvėje poetas geba kurti ir klausytis savo vidinio balso!“¹³

Ankstyvuosiuose Ciplijauskaitės kritikos tekstuose dominuoja įkontekstinančios analizės tendencija, literatūriniai tekstai siejami su plačiais istoriniais kontekstais. Pavyzdžiui, ispanų romantikų eilėraščius ji skaito to meto spaudos, dienoraščių, laiškų kontekste, G-27¹⁴ kartos poetą pristato, jo pasaulėvoką atskleidžia analizuodama asmeninius dienoraščius, viešus pasisakymus, draugų atsiminimus. Kartu Ciplijauskaitės tekste nuolat ryškėja komparatyvistinis siekis lyginti, ieškoti paralelių ir skirtumų: gretinti ispanų literatūros procesus su prancūzų, anglų, amerikiečių literatūros raida. Tokia nuostata galėtų rodyti lietuvių išėivės santykį su represuotomis kultūromis. Jos kritikos diskursas prisidėjo prie frankstinės diktatūros suvaržytos kultūros laisvinimo ir pasaulietinimo. Ciplijauskaitės požiūris į represuojamą ispanų literatūrą, ypač 7–8 dešimtmečiais, buvo panašus į jos santykį su okupacijos varžoma lietuvių literatūra: toje kultūroje negyvenančios kritikės žvilgsnis suteikė autentiškų perspektyvų ir pakylėjo

11 Idem, *La soledad y la poesía española contemporánea*, Madrid: Ínsula, 1962, p. 116. Cituojant iš šios studijos tekste bus nurodoma santrumpa S ir puslapio numeris (čia ir kitur iš ispanų kalbos versta mano – AŠ).

12 *Ibid.*, p. 118.

13 Birutė Ciplijauskaitė, *El poeta y la poesía. Del Romanticismo a la poesía social*, p.30. Cituojant iš šios studijos tekste bus nurodoma santrumpa P ir puslapio numeris.

14 G-27 yra *Generación del 27* trumpinys. Taip vadinama 1927 m. susiformavusi ispanų rašytojų karta, kuriai būdinga vienyti tradicinę ir avangardinę poetikas, sekti klasikiniiais ispanų poetais, grynosios poezijos paieškos. Ši karta savo estetinius idealus kildino iš Luiso de Góngoros (1561–1627) kūrybos. Dvi iš dešimties Ciplijauskaitės monografijų yra skirtos šios kartos kūrybos analizei.

literatūrą į kitą matmenį. Ir ispanų, ir lietuvių kultūra penkis XX a. dešimtmečius išgyveno destruktivius suvaržymus, cenzūrą ir vidinį kultūros terorą. JAV gyvenančios tyrėjos žvilgsnis, atsiskleidžiantis kritikoje, šiems kultūroms suteikė vieną iš daugelio galimybių atkurti kultūrinę savivertę. Ispanijos ir Lietuvos atvejai šiuo aspektu artimi tuo, kad cenzūra ir kiti represiniai aparatai aršiausiai niokojo tapatybės formavimosi procesus per literatūros diskursą. Ši idėja paaiškina ir Ciplijauskaitės analizuojamų literatūros tekstų atranką: tiek lietuvių, tiek ispanų literatūros tyrimuose ji gilinaisi į XIX a. pabaigos – XX a. pradžios, daugiausiai iki Antrojo pasaulinio karo, sukurtus tekstus. Kritikės žvilgsnis taip pat krypsta į represinių periodų pabaigos kultūrinius tekstus, kurie laikomi kultūrinio virsmo indikatoriais: moterų romanų tyrimai (pasirinkta 1970–1985 m. imtis¹⁵), dėmesys paskutiniojo sovietinio dešimtmečio moterų lietuvių poezijai¹⁶, didelis dėmesys lietuvių ir ispanų išeivijos literatūrai literatūrologiniuose tyrinėjimuose ir vertimuose¹⁷.

Iškalbinga ir Ciplijauskaitės nuostata netaikyti vieno tyrinėjimo metodo visiems literatūros tekstams. Kritikės nuomone, pats literatūros tekstas pasiūlo tyrinėjimo metodą, tiesiog reikia eiti prie jo atvira sąmone. Ši literatūrologės nuostata artima stilisto D. Alonso nuomonei: jis pabrėžia, kad visi kalbantys žmonės yra kūrėjai, o stilistinio tyrimo užduotis yra surasti galimus ryšius tarp signifikanto ir signifikato. Turint omeny Ciplijauskaitės kritikos nuostatų visumą, svarbi tampa D. Alonso išsakyta mintis apie „selektyviąją studijų metodo intuciją, nes kiekvienam eilėraščiui, kiekvienam autoriui reikalingas skirtingas metodas“¹⁸. Tai artima pačios Ciplijauskaitės nuostatai: „Mano nuomone, reikia

15 Francisco Franco diktatūra Ispanijoje tęsėsi 1939–1975 m.

16 *Entre el sol y la desposesión. Poemas de Janina Degutyte y Birute Pukeleviciute*, ed. y trad. B. Ciplijauskaitė, Cádiz: Universidad de Cádiz, 2002, 151 p.; *Voces en el silencio: Poesía lituana contemporánea*, ed. y trad. B. Ciplijauskaitė, Barcelona: Los Libros de la Frontera, 1991, 176 p.

17 Didžiuma Ciplijauskaitės nuodugnai tyrinėtoms Jorge's Guilleno poezijos sukurtą egzilyje. Svarbu paminėti, jog su poetu kritikė siejo ir asmeniniai, kolegiški ryšiai, juos liudija intensyvus susirašinėjimas. Laiškai saugomi Wisconsin Madisono universiteto bibliotekoje ir, kritikės valia, neprieinami skaitytojams iki jos mirties.

18 Percituojama iš Ramono Páez Patiño, „Reseña de Dámaso Alonso, *Poesía española: Ensayo de métodos y límites estilísticos. Garcilaso, Fray Luis de León, San Juan de la Cruz, Góngora, Lope de Vega, Quevedo*“ (Biblioteca románica hispánica, dirigida por Dámaso Alonso, II, Estudios y ensayos), Madrid: Gredos, 1951, 676 p., in: *Reseña de libros, BICC*, VIII, 1952, p. 226.

stengtis susipažinti su visomis teorijomis, idant sugebėjus atrinkti tai, kas gali būti naudingiausia tuo metu rašomam darbui.“¹⁹

Uždaviniai, Ciplijauskaitės iškelti pirmosiose dviejose studijose, dar labiau atskleidžia kritikės tyrinėjimų paskatas ir besiformuojančią kritikos nuostatų visumą. Ypač dėmesį patraukia pirmosios jos studijos *Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija* pavadinimas. 1941 m. ispaniškai pasirodžiusi vokiečių ispanisto Karlo Vosslerio studija turi panašų pavadinimą: *Vienatvė ispanų poezijoje*²⁰. Pati Ciplijauskaitė mini Vosslerio knygą įvade ir teigia, kad

šis darbas siūlo žiūrėti, kaip ši srovė [vienatvės tema – AŠ] driekiasi ir teka iš vis sraunesnio šaltinio nuo tada, kai ją paliko Vossleris, prieinant iki šiuolaikinės epochos, kuri teisingai buvo pavadinta [...] vienišojo žmogaus amžiumi. Tik priminsime, kad [...] ši tema, atrodo, egzistavo nuo tada, kai [Pirėnų – AŠ] pusiasalyje dvelktelėjo pirmas lyrinis gūsis [...]. (S, 11)

Akivaizdu, kad įvade kritikė užsibrėžia tęsti Vosslerio pradėtus tyrimus, įsigilinti į šiuolaikinės epochos situaciją. Akcentuotina tai, jog, „pasiskolinusi“ Vosslerio motyvą (vientavė), kritikė jį tikrina šiuolaikine poezija. Pirmojoje studijoje jai aktualesnis statiškas būvis, o kontekstiniai atsigręžimai į kitas epochas atlieka foninį vaidmenį.

Antrojoje ankstyvojo Ciplijauskaitės kritikos etapo studijoje *Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos*, publikuotoje ketveriais metais vėliau už pirmąją, suformuluojamas kitoks tikslas: bandoma sekti „originaliosios poetinės sąmonės“ raidą, poezijos sampratos evoliuciją, pateikti kiekvienos epochos panoraminį vaizdą, gilintis į poezijos kūrimo tendencijas bei motyvus (P, 7). Skirtingai nuo pirmosios studijos, kur tiesiogiai išsakomas sekimas analitine Vosslerio tradicija, studijoje *Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos* tokios paskatos neakcentuojamos, nors iš esmės abu tyrimai naudojami ispaniškosios idealistinės stilistikos siūloma poezijos tyrinėjimo metodologija. Antroji studija daugiau dėmesio kreipia į poeto ir poezijos sampratos istorinę raidą, jos kitimo dinamiką. Tokių kitimų priešasčių Ciplijauskaitė tyrime suranda daug, bet svarbiausia laiko visuomeninį-kultūrinį kontekstą: jis lemia poezijos motyvų, poezijos ir poeto sampratos istorinę raidą.

19 Iš asmeninio B. Ciplijauskaitės laiško A. Šimėnienei, Madison-Wisconsin, 2011 11 10.

20 Karl Vossler, *La soledad en la poesía española*, Madrid: Revista de Occidente, 1941, 348 p.

Ispaniškoji idealistinės stilistikos mokykla

Stilistika, ypač lietuviškame kontekste, dažnai suvokiama kaip lingvistinė disciplina, tačiau užsienio XX a. literatūros teorijų kontekste ji traktuojama kaip vienas literatūros kritikos metodų. Stambiai skirstant XX a. literatūros teorijas, stilistika priskiriama prie kūrinio kalbos bei stiliaus teorijų. Pačia bendriausia prasme stilistika pabrėžia autorinės kalbos tyrimą kaip pagrindinę priemonę autoriui suprasti, yra jo autorinės kalbos tyrimas.

Europoje greta prancūzų stilistikos mokyklos ši pakraipa figūruoja ir Vokietijos, Ispanijos bei Italijos literatūrologų tyrimuose. Stilistikas vienija kano­ninio literatūros kūrinio analizės metodo nebuvimas, nes „kiekvienas kūrinys reikalauja autentiško tyrimo metodo“²¹. Visose stilistikos mokyklose išryškėja kalbos tyrimų svarba, todėl literatūrinė stilistika laikoma tarpine disciplina tarp literatūrologijos ir lingvistikos.

Didžiausią įtaką ispaniškai idealistinei stilistikai²² padarė Karlo Vosslerio bei Leo Spitzerio idėjos. Vossleris gilinosi į Wilhelmo von Humboldto bei Benedetto Croce's idėjas. Pirmasis Vosslerio darbas „Pozityvizmas ir idealizmas kalboje“ sutelkė lingvistinių tyrimų prasmę į individualų asmenį, autentiškos šnekos tyrimus²³. Vossleriui kiekvienas individas, išreiškiantis dvasinius įspūdžius, sukuria tam tikras kalbos formas. Ši mintis labai aiškiai atskleidžia Vosslerio mąstymo ir idealistinės filosofijos artimumą. Skirtingai nuo Croce's, maniusio, kad kalba ir menas yra tapatūs, Vossleris teigia, kad tik svarbiausia kalbos dalis, o ne kalbos visuma, yra menas. Remdamasis šiomis prielaidomis, Vossleris pirmasis ėmė tyrinėti kalbos meną – literatūrą, todėl yra laikomas literatūrinės stilistikos, priklausančios formaliajai europietišškai, imanentinei literatūros kritikai,

21 José Domínguez Caparrós, *Teoría de la literatura*, Madrid: Editorial Universitaria Ramón Areces, 2011, p. 188.

22 Ispaniškoji idealistinė literatūros stilistika yra idealistinės–generatyvinės stilistikos šaka. Pradėju­si formuotis Istorinių studijų centre (įkurtas Madride 1910 m.), kuriam vadovavo kultūrologas Ramónas Menéndezas Pidalis, ši tyrimų kryptis išsivystė iki autentiškos humanitarinių mokslų mokyklos. Joje subrendo ir pagrindinius darbus nuveikė lingvistas Rafaelis Lapesa, fonetinės laboratorijos įkūrėjas Tomásas Navarro Tomásas, istorikas Américo Castro. Istorinių studijų centras inicijavo ir išplėtojo daugelį Ispanijos kultūros tyrinėjimo sričių: moderniąją archeologiją, kalbos istoriją, fonetiką, morfologiją, meno istoriją, tekstologiją, literatūros istoriją, stilistiką.

23 Jorge Urrutia, „Evolución y crítica de la Estilística (Notas introductorias)“, in: *Cuadernos de Investigación Filológica*, t. 2 (2), 1976, Universidad de la Rioja, p. 87.

pradininku²⁴. Anot Vosslerio, norint interpretuoti kūrinį, reikia įsigilinti į jo autoriaus egzistencines, psichologines patirtis, taip pat rekonstruoti socialinę ir kultūrinę rašytojo aplinką²⁵. Sociokultūrinės aplinkos rekonstrukcija nėra analizės tikslas, kaip dažnai nutikdavo pozityvistiniuose literatūros kūrinių skaitymuose.

Kita ispaniškosios idealistinės stilistikos raidos procesui svarbi figūra yra vokiečių romanistas Leo Spitzeris. Jis iš Vosslerio perėmė pagrindines literatūros kūrinio tyrimo prielaidas, tačiau teigė, kad kiekvienai psichinei būklei priklauso atitinkama lingvistinė teksto apraiška, kuria galima aiškinti autoriaus psichologines, emocines, dvasines patirtis. Pats Spitzeris VIII Tarptautinės modernių kalbų ir literatūrų federacijos kongrese 1961 m. savikritiškai įvertino psichoanalitinės stilistikos galimybes²⁶, kaip nurodo literatūros kritikos tyrinėtoja Alicia Yllera, suvokė literatūrinės stilistikos nepakankamumą. Ji klausia, ar įmanoma aiškinti literatūros kūrinio visumą vien tik per tam tikras lingvistines savybes²⁷.

Akivaizdžios ankstyvosios stilistikos sąsajos su rusiškuoju formalizmu: stilistika tyrė specifinius literatūrinės kalbos bruožus ir teigė, kad lingvistinės literatūrinės kalbos ypatybės yra nuokrypis nuo bendrinės kalbos (bendrinės kalbos *išprieivartavimas*). Ankstyvajame etape stilistika plėtojosi dviem kryptimis: saussure'iškąja ir idealistinės vokiečių stilistikos mokyklos. Ferdinando de Saussure'o stilistika domėjosi kolektyviniais literatūrinės kalbos ypatumais, socialumu, o idealistinė vokiečių mokykla – kalba kaip aukščiausia individualumo išraiška, kuri yra nepakartojama ir autentiška. Pagrindiniais vokiečių idealistinės stilistikos kūrėjais laikomi Vossleris ir Spitzeris. Su šiais mokslininkais realų istorinį kontaktą turėjo Ciplijauskaitės disertacijos vadovas Llorensas.

Toliau stilistika vystėsi keliomis kryptimis: XX a. 6-ajame dešimtmetyje, kai Pierre'as Guiraud išleido veikalą *Stilistika* (1955), susiformavo esminė skirtis tarp kalbos stilistikos ir šnekos, arba stiliaus, stilistikos. Buvo siūlyta daug įvairių stilistikos klasifikacijų ir mėginimų įvardyti esminius skirtumus tarp jų: pavyzdžiui, Yllera 1974 m.²⁸ pateikė tokią stilistikų klasifikaciją:

24 Antonio García Berrio, Teresa Hernández Fernández, *Crítica literaria*, Madrid: Cátedra, 2006, p. 62.

25 Jorge Urrutia, *op. cit.*, p. 88.

26 Percituojama iš Silvio Avalle d'Arco, *Formalismo y estructuralismo*, Madrid: Cátedra, 1974, p. 39–40.

27 Alicia Yllera, *Estilística, poética y semiótica literaria*, Madrid: Alianza, 1974, p. 20–21.

28 *Ibid.*, p. 25–30.

- a) gramatinė ir retorinė stilistika, kuri siekia interpretuoti klasikinę retoriką;
- b) kalbos ir aprašomoji stilistika. Joms priskiriami Charles'is Bally (*Prancūziškosios stilistikos traktatas*, 1909), Stephenas Ullmannas; pagrindinė keliami problema – „kaip komunikacijos dalyviai susieja grynos ekspresijos bruožus su kitu nei jo tiesioginė reikšmė turiniu“²⁹;
- c) kultūros istorijos stilistika, aktualiausia Ciplijauskaitės tyrimams. Jai priskiriami Erichas Auerbachas bei individualiosios stilistikos plėtotojai Spitzeris, Vossleris;
- d) struktūrinė bei funkcinė stilistika, kūrinio poetikos ir semiologijos studijos (Michelis Riffaterre'as, Johnas Cohenas, Pierre'as Guiraud ir kt.).

Pastaraisiais metais Nacionalinio nuotolinio mokymo universiteto (UNED) profesorius José Domínguez Caparrósas pateikė iki šiol nepaneigtą stilistikos mokyklų klasifikacijų apibendrinimą³⁰:

- a) idealistinė kritika (Vossleris, Spitzeris bei ispaniškoji idealistinės stilistikos mokykla);
- b) kalbos stilistika (Bally ir kiti prancūzų autoriai);
- c) struktūrinė bei funkcinė stilistika (Romanas Jakobsonas, Riffaterre bei grupė MI).

Idealistinė stilistikos mokykla, dar vadinama genetinė stilistikos mokykla, literatūrą laiko autoriaus individualybės ekspresija, studijuoja autorinę kalbą bei skaito literatūrinius tekstus sociokultūriniame kontekste. Šios idealistinės stilistikos orientacijos artimos ir lietuvių literatūrologui, kritikui Vytautui Kubiliui. Įdomu būtų tirti, kiek ir kokių, iš kur perimtų paralelių esama Ciplijauskaitės ir Kubiliaus kritikoje.

Idealistinės ispaniškosios stilistikos nuostatos artimos Ciplijauskaitės naudojamam literatūros tyrimo metodui. Sąmoningai neskiriama individualioji kalbos vartoseną nuo abstrakčiosios lingvistinės sistemos. Idealistinės stilistikos mokyklai būdingas požiūris, jog bet kokia individuali kalbinė apraška yra estetiška. Lingvistika suartinama su estetika (perimant šį požiūrį iš Croce's veikalų), todėl suvokimas (percepcija), intuityja bei ekspresija yra nedalomas vienis. Idealistinės stilistikos metodo besilaikančio kritiko užduotis – kuo tiksliau atkurti impresiją arba intuityją, kuri paskatino kūrinio atsiradimą, rekonstruoti autoriaus potyrius, mąstymo kryptis, lėmusias kūrinio atsiradimą.

29 Talbot Taylor, *Linguistic Theory and Structural Stylistics*, Oxford: Pergamon Press, 1981, p. 20.

30 José Domínguez Caparrós, *op. cit.*, p. 307.

Viena didžiausių idealistinės stilistinės mokyklos šakų yra ispaniškoji stilistikos mokykla. Pagrindiniai jos kūrėjai buvo Dámaso ir Amado Alonso, tęsėjas – Carlosas Bousoño. 1950 m. D. Alonso parašė svarbiausia teorine šios mokyklos atrama laikytiną studiją *Ispanų poezija*. Šiame veikale jis iš pradžių, atrodo, perima Saussure'o pasiūlytas sąvokas *kalba*, *šneka*, *signifikatas*, *signifikantas*, *sinchronija*, *diachronija*, tačiau vėliau teigia, kad „tik šneka yra reali. Kalba neegzistuoja. Tai tik dar viena abstrakcija Saussure'o abstrakcijų sistemoje“³¹.

D. Alonso suformuluotas ispaniškosios idealistinės stilistikos metodas remiasi idėja, kad meno kūrinį įmanu pažinti tik intuityviai. Intuicija, anot jo, gali būti kelių rūšių:

- a) skaitytojo intuicija. Ji yra netranscendentinė, fiksuojama skaitytojo santykiyje su kūriniu, prasideda ir baigiasi su skaitytojo pasitenkinimu skaitymo procesu;
- b) kritiko intuicija (vertindamas jis gali ja dalintis). Kritikas yra skaitytojas, turintis dideles ekspresines galias, gali pranešti savo intuityvius vertinimus;
- c) stilisto-rašytojo intuicija, kuri remiasi asmenine patirties intuicija, kad atsirinktų detales bei kūrinio sukūrimo būdą.³²

D. Alonso pabrėžia, kad visi kalbantys žmonės yra kūrėjai, o stilistinio tyrimo užduotis yra surasti galimus ryšius tarp signifikanto ir signifikato, jų ryšys esą sudaro kūrinio formą. Amado Alonso studijoje *Materija ir forma poezijoje* (1955) teigia, kad stilistika turi gilintis į „kūrinio arba autoriaus ekspresyviąją sistemą [...] ekspresyviąją sistema laikant tiek kūrinio struktūrą [...], tiek žodžių sugestijuojamą reikšmę“³³. Ispaniškoji idealistinė stilistika telkiasi tiek į sukurtą produktą, tiek į kūrybinę veiklą, kūrybinį procesą. D. Alonso sukurta stilistinės kūrinio analizės metodologija, kuri taip pat vadinama skaitymo teorija, nesiūlo jokių statiškų schemų, o gilinasi į kūrinio keliamą efektą³⁴. Skaitytojas D. Alonso tekstuose yra kūrėjas, savo prigimtimi artimas žmogui–dievui–kūrėjui. Žmogaus–dievo–kūrėjo trejybė sudaro menininką, jo kūrybinę visumą. Tuo tarpu A. Alonso siekė jungti Bally kalbos stilistiką ir idealistinę stilistiką.

31 Dámaso Alonso, *Poesía española: Ensayo de métodos y límites estilísticos* Garcilaso, Fr. Luis de León, San Juan de la Cruz, Góngora, Lope de Vega, Quevedo, Madrid: Gredos, 1950, p. 671.

32 *Ibid.*, p. 483.

33 Amado Alonso, *Materia y forma en poesía*, Madrid: Gredos, 1986, p. 89.

34 Carlos Rincón, „Lectura y ciencia literaria en Dámaso Alonso“, in: *Bulletin Hispanique*, 1972, t. 74, p. 63.

Literatūros teorijų istorijose, išleistose užsienio kalbomis, stilistika priskiriama lingvistinėms ir formaliosioms literatūros kritikos teorijoms³⁵. Lietuviškuose literatūros kritikos tyrinėjimuose tokia kritikos mokykla neminama. Ispaniškoji idealistinės stilistikos mokykla, nors ir pradėjo nuo susitelkimo į kūrinio formą, tačiau, skirtingai nuo formalistinės sampratos, vadovavosi idealistinėmis nuostatomis, todėl netyrinėjo vien signifikatų. Ji gilinosi į santykį tarp signifikato ir signifikanto. Signifikantas šiai mokyklai yra forma, nulemta signifikato, t. y. autoriaus jausmų ir mąstymo³⁶. D. Alonso pasiūlė hermeneutinius stilistinės analizės žingsnius, kuriais plačiai naudojasi lietuvių išeivijos literatūrologė:

- intuicijos apie autoriaus asmenybę tikrinamos biografiniais ir epitekstiniais tekstais;
- iš literatūros tekstų išskiriami atsirinkti formalieji elementai;
- tikrinama, ar bruožai, aptikti tiriant asmenybę, sutampa su literatūros tekstuose aptiktais bruožais;
- daroma dviguba išvada: viena – iš literatūrinės prigimties tekstų, kita – iš autobiografinių, kontekstinių šaltinių.³⁷

Vosslerio ir Spitzerio sukurti europietiškojo „atidaus teksto skaitymo“ pagrindai sulaukė išskirtinio atgarsio Ispanijos humanitarinėje aplinkoje. Nors ispaniškoji literatūrinė stilistika nestokoja trūkumų³⁸, tačiau ji stipriai paveikė Ispanijos kultūrologinius tyrimus.

D. Alonso studijoje *Ispanų poezija* galiausiai priėjo prie išvados, kad daugelis literatūros tyrinėjimo metodų neleidžia moksliskai atskleisti literatūros kūrinio esmės: „Meskim į šalį mūsų nenaudingąją stilistiką! Meskim visą filologinį pedantiškumą! Mums jie visai nereikalingi! Esame ant paslapties kranto. Paslapties, vardu meilė ir poezija.“³⁹ Ši kritikos metodų atžvilgiu pesimistinė ir mistinė nuojauta persmelkta citata atskleidžia XX a. pradžios Ispanijos kultūriname gyvenime patirtą humanistikos nuosmukį, kai imtasi kvestionuoti ne tik literatūros tyrinėjimą, bet ir pačios literatūros prasmingumą. D. Alonso citata

35 Tomás Albaladejo Mayordomo, Francisco Chico Rico, „La teoría de la crítica lingüística y formal“, in: *Teoría de la crítica literaria*, ed. P. Aullón de Haro, Madrid: Trotta, 1994, p. 175.

36 David Viñas Piquer, *Historia de la crítica literaria*, Barcelona: Crítica, 2002, p. 390–391.

37 *Ibid.*, p. 392.

38 Didžiausia jos problema yra sistemingai neišplėta teorija.

39 Dámaso Alonso, *op. cit.*, p. 104.

rodo literatūros mistifikavimą ir romantiškus tikėjimus poeto dieviškumu bei nepaaiškinama literatūros, konkrečiai – poezijos, kilme, taip sureikšminant literatūros fenomeno autentiškumą.

Baigiant fragmentišką ispaniškosios idealistinės stilistikos mokyklos pristatymą verta prisiminti, ką apie šią mokyklą teigia mūsų dienų literatūrologas Manuelis A. Vázquez Medelis. Anot jo, ispaniškoji idealistinės stilistikos mokykla

ne tik peržengė lingvistinio formalizmo bei Bally stilistikos ribas, bet ir dviem dešimtmečiais anksčiau pastūmėjo stilistiką prie struktūralizmo bei išlaikė savo fenomenologinį, hermeneutinį, pragmatinį susirūpinimą tekstu. Ji net tik atidžiai studijavo kūrybinius kontekstus, jų perdavimą bei recepciją.[...] bet, svarbiausia, [stilistika – AŠ] nepamiršo, kad literatūrinei kūrybai aktualiausia yra estetinė dimensija.⁴⁰

Ankstyvosios Ciplijauskaitės kritikos ir ispaniškosios stilistikos sąsajos

Ciplijauskaitės polinkį į ispaniškąją stilistiką išduoda ne tik platus sociokultūrinio konteksto, kaip atskleidžiančio besiformuojančią autorinę kalbą, tyrinėjimas. Jį rodo ir atidi literatūrinių tekstų analizė, stilistikos ir fenomenologijos apibrėžčių *formalusis aspektas, esminės tiesos* vartojimas: „Žinant šių poetų domėjimąsi formaliaisiais aspektais bei jų reikalavimą nuolat dirbti, kad eilėraščių būtų galima išreikšti esmines tiesas [...]“ (P, 325). Idealistinės stilistikos išskirtą ir kaip literatūros tyrimo būdą naudotą teorinę perskyrą *forma–turinys* Ciplijauskaitė taip pat dažnai naudoja savo kritikos tekstuose: „vien formos nepakan-ka, nes pastatytam rūmui reikia ko nors verto jame apsigyventi“ (P, 322).

Apie labai aiškų susitelkimą į formos ir turinio analizę, formos traktavimą kaip kūrėjo psichologinės būsenos, potyrių atspindį, lygiavertį dėmesį formai ir turiniui kalba ir Ciplijauskaitės studijose pasikartojantys skyrių pavadinimai: „Formos disciplina“, „Poezija kaip komunikacijos priemonė“, „Poezija kaip pažinimo būdas“, „Poezija = poeto gyvenimas“, „Poezija kaip gynyba“, „Poezija kaip liudijimas“, „Forma“. Nuostata, jog forma yra pripildoma gyvenimo patirtimis,

40 Manuel A. Vázquez Medel, „Amado Alonso, más allá de la estilística“, in: *CAUCE. Revista de Filología y su didáctica*, Nr. 18–19, 1995–1996, p. 631–647.

Ciplijauskaitės tekste pasirodo kaip pagrindinė dominantė: „Kai pats gyvenimas tampa poezija, eilėraščio ritmas ne visada sutampa su pasakojamos egzistencijos ritmu [...]“ (P, 316).

Ciplijauskaitė naudojami tiriamų poetų pasisakymais, ypač dažnai cituoja Jorge'ą Guilléną, kurio tiek kūrybiniais, tiek epitekstiniais tekstais, atrodo, įgyvendinamos ispaniškosios idealistinės stilistikos nuostatos praktikoje: „Poetas yra atsakingas pasauliui dėl dovanos, kurią gavo, ir, jeigu pilnai nesinaudoja jam suteiktu žodžiu, įvykdo nusikaltimą“ (P, 313). Kritikė akcentuoja stilistiniu požiūriu jauniems poetams visose epochose aktualią problemą: norėti kažką pasakyti, bet negalėti, tarsi nerasti tinkamų saviraiškos būdų: „visi šie poetai jautėsi sukrėsti [...] savo žodžio nepakankamumo“ (P, 308).

Literatūrologės tekstuose taip pat pabrėžiama signifikanto ir signifikato neatitiktis arba dalinė atitiktis (minimi daliniai signifikatai), ieškoma tokios situacijos priežasčių. Apie literatūrinės ispaniškosios idealistinės stilistikos akcentuojamus tyrinėjimo metodus, ypač išskirtus D. Alonso, galima suprasti ir iš nuolatinio kritikės gręžimosi į autoriaus figūrą (pvz., asmeninių patirčių, išgyvenimų, sukrėtimų, vaizduotės tyrimų). Ciplijauskaitė nuolat akcentuoja neatitikimą tarp įvairialypių gyvenimiškų patirčių ir verbalinės raiškos, teigia signifikato ir signifikanto neatitikimą. Tai viena iš atraminių ispaniškosios idealistinės stilistikos idėjų: „Dar ir dar kartą visi šie poetai jautėsi sujaudinti, nes apgailestavo dėl žodžio nepakankamumo [...] tuo nenorima pasakyti, kad šie poetai neturi tikėjimo žodžiu. Visą gyvenimą jie kenčia bandydami iš žodžių sukonstruoti ką nors stabilaus.“ (P, 308–309)

Per autoriaus figūrą ji artėja prie to paties kūrėjo poetinių tekstų, brėžia savotiškas gyvenimo ir kūrybos paraleles: „Pasvarstymai apie vaizduotę mus veda tiesiai prie vaizdinio ir jo užimamos vietos šių poetų kūryboje“ (P, 296);

Šios kartos poetams teks atlikti milžinišką šuolį, kad prisitaikytų prie „aplinkybinių aukštumų“. Kai kurios išorinės aplinkybės jiems padeda vykdyti šią užduotį: visi jie yra poetai, turintys solidų literatūrinį išsilavinimą; daugelis jų, būdami jauni, išvyko lektoriauti į kitas Europos šalis. Galima būtų sakyti, kad tai yra pirmoji karta, kurioje taip ryškiai pasireiškia poeto-kritiko [fenomenas – AŠ]; poeto, kuris ne tik rašo, bet ir užsidirba pragyvenimui analizuodamas poeziją. Manau, kad tai tam tikru būdu galėjo paveikti jų poetinių idealų formavimąsi [...] [Jie – AŠ] rodo gyvą susidomėjimą formos ir metaforų eksperimentais, bet tuo pačiu metu analizuoja tradicinę ispanų

poeziją ir suvokia jos vertę ne tik jausmais, bet ir intelektu. [...] jie patys rengia klasikinių autorių leidimus bei visą seriją atminimo leidinių, skirtų Aukso amžiaus poetams. (P, 274)

Ciplijauskaitės kaip kritikės mokslinių pažiūrų priklausymą idealistinės ispaniškosios stilistikos mokyklai patvirtina ir jos ypač antruoju ir vėlyvuju periodu gausiau cituojami ir reflektuojami autoriai Bachelard'as ir Starobinskis. Remiantis Gérard'o Antoine'o stilistikų klasifikacija (1968), egzistuoja dvi stilistikos: formų stilistika ir temų stilistika. Formų stilistika, anot Antoine'o, skiriasi į dar dvi šakas: ar objektas traktuojamas kaip verčių sistema, ar kaip efektai, tar naujantys autoriaus intencijoms⁴¹. Temų stilistika domisi reikšmių, signifikatų analize ir nori atkurti kelią, kuriuo link tokios reikšmių visumos ėjo kūrėjas. Šiai teminei stilistikai priskiriami Roland'as Barthes'as, Georges'as Poulet, Starobinskis ir Bachelard'as, Michelis Foucault. Apie labai išsamų susipažinimą su ispaniškosios idealistinės stilistikos metodologija, teorinėmis jos perspektyvomis liudija ir Ciplijauskaitės įrašai VDU bibliotekai dovanotose D. ir A. Alonso, Bousoño, Vosslerio, Spitzerio knygose⁴².

Apie teorines Ciplijauskaitės kritikos teksto perspektyvas kalba ir nuolatinis kritikės siekis aiškintis estetikos ir žmogiškojo matmens santykius kūryboje: „nuo to, kas estetiška, prie to, kas žmogiška“ (P, 273). Dažnai akcentuojama įkvėpimo, intuicijos, vaizduotės svarba kaip kūrybinį procesą lemiantis faktorius. Aptardama G-27 kartos poetikos sampratą, kritikė rašo:

Ar precizikos, tobulumo, nuoseklaus darbo akcentavimas palieka nors kiek vietos inspiracijai ir vaizduotei? Jų taip šlovinamas beveik mokslinis metodas, atrodytų, tai neigia. Stebėjome, kaip García Lorca netiki jokia galimybe sukurti gerą eilėraštį, jei nedalyvauja „duende“. Šiai kartai inspiracija ima reikšti beveik tą patį, ką intuicija. (P, 283)

Kritikė pabrėžia ir aiškiai nustato kritinį santykį su formaliaisiais žaidimais literatūroje, t. y. bet kokius formos eksperimentus laiko vertingais tik tuomet,

41 José Domínguez Caparrós, *op. cit.*, p. 160.

42 Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai Ciplijauskaitė padovanojo savo bibliotekos dalį (daugiau kaip 800 knygų), kurioje dominuoja romanistinė pakraipa. Gausu ispanų, Lotynų Amerikos, prancūzų, italų literatūrų tyrinėjimų, grožinės literatūros tekstų.

kai jie prisideda prie literatūrinių tekstų polisemiškumo, o nėra vien savitiksliis žaidimas: „Nuolatinis sugyvenimas su populiariąja poezija paaiškina, kaip šie poetai, nepaisant jų milžiniško susirūpinimo forma, nepatenka į grynai formalius žaidimus“ (P, 275).

Studijoje *Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos* ryškėja Cipliauskaitės nuostatos poetinės kūrybos, poeto ir skaitytojo santykių klausimais. Tai rodo kritikės įsitikinimas, kad disciplina ir valia be galo svarbūs poetinėje kūryboje:

Šie jaunuoliai ilgai netrunka ir, apleidę melancholiškus dūsavimus, imasi rimtai dirbti. Gali būti, kad juos bus paveikusi Juano Ramono įtaka, kuris su tokiu atkaklumu tvirtino disciplinos būtinybę. Kad ir kaip ten būtų, tvirtos valios apraiškos yra akivaizdžios daugelio jų kūryboje. (P, 279)

Knygoje *Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija*, aptardama XVIII–XX a. pradžios kultūrinį Ispanijos kontekstą, kritikė jį plačiai lygina su kitomis kultūromis, akcentuodama Prancūzijos revoliucijos visuotinę įtaką Europos kultūrinei plėtotei. Kritikė teigia, kad:

tai bus naujų socialinių klasių amžius [...], kuris paliks mažai erdvės vienišam žmogui. Be to, šis amžius nėra pats tinkamiausias ir poezijai; užsiėmę, pasimetę savo iliuzijoje [...] žmonės nesugeba kurti intymiosios poezijos [...]. Šiais tranzityviniais metais jokiame krašte neiškyla įžymesnių poetų, Ispanija taip pat neturi su pasididžiavimu pristatytinų vardų. (S, 12)

Socioistorinėmis, politinėmis aplinkybėmis aiškinamas poezijos skurdumas ir iškilių poetų nebuvimas: tai patvirtina ispaniškosios idealistinės stilistikos sieki plačiai remtis sociokultūrine medžiaga, kuri padeda aiškinti literatūros procesus. Prie konteksto tyrimų kaip svarbaus kūrinio suvokimo elemento kritikė priartėja ir nuolat išsiūrodama į skaitytojų, publikacijų, periodikos, bendrųjų visuomenės nuostatų, leidyklų darbo, kritikų statuso, literatūrinių ratelių faktografinę medžiagą, teikiančią vertingos informacijos apie tuometinio literatūros lauko veikimą. Studijoje *Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos*, kurioje iškeliamas tikslas „sekti poezijos sąvokos evoliuciją bei pateikti panoraminį tendencijų ir motyvų vaizdą skirtingomis epochomis“, fiksuojamos refleksijos

apie poezijos tikslą periodinėje spaudoje (XIX a.). Ciplijauskaitė šios medžiagos pagrindų teigia:

XVIII a. poezijos tikslas, visų pirma, buvo linksminti, jei ne mokyti [...]. Poezija laikoma laisvalaikio užsiėmimu [...] net ir XIX a. randame tokį tvirtinimą: aiškinant, koks bus „Literatūros“ skyriaus naujai įsteigtame laikraštyje, tikslas [...] įžangoje sakoma: „Per daug neįklimpstant į galias diskusijas ir per daug abstrakčias doktrinas, stengsimės atskleisti tikruosius skonio principus“ (P, 10)

Tai, anot kritikės, rodo poezijos autonomiškumo nebuvimą, jos tarnavimą didaktiniams tikslams.

Monografijoje *Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija* Ciplijauskaitė kelia pagrindiniu tampantį klausimą, kaip ir kodėl vienatvė atsiskleidžia ispanų poezijoje, kiek tam įtakos turi autoriaus išgyventas vienišumas, skaitymo patirtys? Minėtiems klausimams atsakymų pirmiausia kreipiasi į pačius literatūros tekstus, toliau mintis grindžia kontekstine medžiaga, o galiausiai – filosofinėmis kūrimo periodu rašytoją veikusiomis nuostatomis. Atsisako nusistovėjusių vertinimų ir įteisintų, kitų kritikų išsakytų tiriamo teksto skaitymų, grįžta prie autentiško, asmeninio santykio su tiriamu tekstu ieškojimo. Šis faktas įrodo esminį Ciplijauskaitės–kritikės pasaulėjautos fenomenologiškumą⁴³. Autoriaus patirtys, išgyvenimai laikomi literatūrinio teksto, kūrybos formantais. Tokiuose intarpuose suintensyvėja ir stilistinė kritikos teksto raiška:

tuo tarpu Alberti daina visada buvo geriausia paguoda ir pakeleivė. [Jis – AŠ] toliau dainuoja, taip, negali liautis dainavęs, nes gimė su daina lūpose, nes linksmi jo gimtosios žemės vėjai pripūtė ir toliau tebepučia jo sielon. Taip, [jis – AŠ] žino, kad tonacija nebegali būti ta pati, dalinasi visomis savo nuoskaudomis su draugais, poezija nuo pat pradžių jam buvo gyvybinis poreikis, kurio jis niekada neapleido [...] (S, 223)

Fenomenologijai artimas ir žiūrėjimas į kūrinį per autoriaus polinkių tyrimą: „[...] temperamentas, atsiskleidžiantis kūrinyje, nėra vienišiaus. Jei trijuose

43 Idealistinės ispaniškosios stilistikos ir fenomenologijos sąsajos Ciplijauskaitės tekstuose ypač ryškėja pereinanuoju ir vėlyvaisiais etapais. Ankstyvajame etape ryškesni stilistikos įspaudai, tačiau fenomenologija yra svarbiausias ankstyvųjų kritinių tekstų kontekstas.

anksčiau studijuotuose poetuose stebėjome didesnę ar mažesnę vienvės troškimą, tai Guillénas šią nuostatą visiškai atmeta. Jis labiausiai mėgaujasi tikrove, o tikrovėje žmogus niekada nėra vienišas“ (S, 156). Literatūros kūrinys Ciplijauskaitei visada pirmiausia yra meno kūrinys, kuriuo reprezentuojama individualioji, asmeninė pasaulėjauta.

Literatūrologės studijoje *Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos* iškeltas tikslas tirti poezijos ir poeto sampratų kismą nuo XVIII iki XX a. rodo ypač artimą santykį su ispaniškąja idealistine stilistika, kuriai taip pat visada rūpėjo poeto ir poezijos institucijos, esančios abiejose literatūros kūrinio pusėse. „Kūrinys suponuoja dvejopą intuiciją: autoriaus ir skaitytojo. Be jų kūrinys nėra tobulas [...] Galėtume sakyti, kad kūrinys prasideda tik tuo momentu, kai sukelia skaitytojo intuiciją, nes tik tuomet kūrinys tampa veikiančiu.“⁴⁴ Remiantis ispaniškosios idealistinės stilistikos prielaidomis, kūrybinio akto pradžia yra poeto asmenybės tyrinėjimas, nes pirmiausia jis patyrė ir reflektavo, o jo aktyvioji kontempliacija įgavo tam tikrą lingvistinę formą.

Išvados

Straipsnyje aptariamos dvi lietuvių išėivijos literatūrologės, ispanistės Birutės Ciplijauskaitės studijos: *Vienatvė ir šiuolaikinė ispanų poezija* bei *Poetas ir poezija. Nuo romantizmo prie socialinės poezijos* priskiriamos ankstyvajam Ciplijauskaitės kritikos etapui. Pasitelkus metakritinę deskripciją kaip pagrindinį įrankį, leidžiantį nustatyti idėines kritikos tekstų orientacijas, straipsnyje gilinamasi į Ciplijauskaitės kritikos nuostatų tendencijas, kilmę, raidą.

Ciplijauskaitės kritikos tekstų tyrinėjimas atskleidžia jų sąsajas su literatūrine ispanų idealistinės stilistikos mokykla. Susiformavusi prieškarinėje Europoje, pokario laikotarpiu stilistika, kaip literatūros tyrinėjimo metodas, plačiai išplito JAV ir Kanadoje (daugiausia per ispanų išėiviją), kur savo mokslinę veiklą pradėjo Ciplijauskaitė. Jos ankstyvojo etapo kritikai būdingas įsitikinimas, jog autoriaus patirtys tiesiogiai veikia kūrinio formą ir turinį, atsispindi jo stiliuje, idėiniuose ir formos pasirinkimuose. Nuosekli grožinio literatūros kūrinio analizė yra pagrindinė idealistinės stilistikos atrama, leidžianti akcentuoti

44 Dámaso Alonso, *op. cit.*, p. 38.

sociokultūrinės, epitekstinės aplinkos svarbą. Ciplijauskaitės ankstyvoji kritika pasižymi nuostata, jog autorius literatūros kūrinyje atskleidžia savo individualią pasaulėjautą, tačiau ne visada geba įtektinti asmenines patirtis. Literatūrologės kritikos tekstuose didžiausio dėmesio sulaukia intuícijos, įkvėpimo, vaizduotės klausimų svarstymai literatūros kūriniuose.

Ciplijauskaitės kritikos nuostatų visumai taip pat artima fenomenologinė perspektyva, teigianti, jog išankstiniai kūrinio vertinimai neturi trukdyti naujai ir autentiškai pažvelgti į tekstą. Tai, kad nėra vertybinio-teisiamojo vertinimo, rodo siekį tirti estetinius ir egzistencinius literatūros kūrinio matmenis bei jų santykių raidą kintant istorinėmis epochoms.

Ankstyvuosiuose Ciplijauskaitės tekstuose aiški ir Ženevos fenomenologinės, ispanų fenomenologinės–egzistencialistinės filosofijos (J. Ortegos y Gasseto ir M. Zambrano tradicija) mokyklų įtaka, kurių sąsajos būtų atskiro tyrimo dalis.

The Early Literary Criticism of Birutė Ciplijauskaitė

S u m m a r y

The author of this article uses metacritical description to analyze two monographs by Birutė Ciplijauskaitė, a Lithuanian émigré and Spanish literature scholar: *La soledad y la poesía española contemporánea* (Solitude and Contemporary Spanish Poetry) and *El poeta y la poesía. Del Romanticismo a la poesía social* (The Poet and Poetry. From Romanticism to Social Poetry). Analysis of Ciplijauskaitė's critical texts reveals connections with the Spanish Idealist school of Stylistics and an affinity with phenomenology. Stylistics had roots in pre-war Europe, and, during the post-war period (largely through the Spanish diaspora), it became a popular method of literary analysis in the US and Canada, where Ciplijauskaitė began her academic career. Her early criticism is marked by the conviction that an author's experiences directly affect the form and content of a work, and are reflected in his or her style, and choices in terms of both ideas and form.

The author of this article reveals that, in her studies, Ciplijauskaitė accords equal attention to analyzing the form and content of works, draws broadly on epitextual material (the journals and letters of an author, and

other people's testimonials about him or her), stresses the disconnection between signifier and signified, and, in critical texts, explores relationships between aesthetics and the human dimension in creativity. The critic carefully observes the evolution of ideas about imagination, intuition, and inspiration in literary texts; she believes that the work of art represents an author's individual, personal worldview, and that human experience directly influences an author's language. Ciplijauskaitė's early critical positions show an affinity with the worldviews of Dámaso and Amado Alonso, as well as Carlos Bousoño.

Keywords: Birutė Ciplijauskaitė, literary criticism, Spanish Idealist Stylistics, form and content, authorial style.
